

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה שאם יהודי נמכר לאחיו, אסור להתעמר בו ולעבוד בו עבודת עבד, כי הוא נחשב עבד של הקב"ה. השלכה לחובה זאת מביאה הגמרא בקידושין (כ"ע"א) הפוסקת, שיש לספק לעבד תנאים מופלגים (עד כדי כך שהגמרא כותבת שכל הקונה עבד עברי כאילו קונה אדון לעצמו). למשל אם יש בבית רק כרית אחת, זכאי להשתמש בה העבד ולא בעל הבית. השלכה נוספת לכך שבני ישראל עבדים של הקב"ה היא, שיש גבול למספר השנים שאדם יכול להיות עבד - עד השמיטה. אם הוא מתעקש בכל זאת להישאר, רוצעים את אוזנו, והוא נשאר עבד עד היובל, אך לאחר מכן מוכרח הוא לחזור לביתו. בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה, האם מותר לחתום לאדם על חוזה עבודה למספר רב של שנים, או שמא יש בכך מימד של עבדות שאסור. אמנם בפשטות ישנם הבדלים רבים בין עבד לחוזה עבודה של שכיר, כך שלכאורה אין בכך איסור, אך כפי שנראה למעשה הדברים לא כל כך פשוטים, והפוסקים העלו מספר אפשרויות מדוע בכל זאת רבים חותמים על חוזה עבודה.

עבדי הם ולא עבדים לעבדים

האם מותר להיות שכיר? כדי לענות על שאלה זו, יש להקדים בקצרה על דיני העבדות. הגמרא במסכת קידושין (כ"ב ע"ב) פוסקת, שבעיקרון אסור ליהודי למכור את עצמו לעבד, והוא יכול להיות עבד רק באחד משני התנאים: כאשר הוא גנב ואין לו כסף לשלם, אז בית דין מוכרים אותו לעבד. או כאשר פשט רגל ואין לו מהיכן להתקיים, מותר לו למכור עצמו, ובלשון הרמב"ם (עבדים א, א): "עבד עברי זה ישראלי שמכרו אותו בית דין על כרחו, או המוכר עצמו לרצונו. כיצד? גנב ואין לו לשלם בית דין מוכרין אותו, ואין לך איש בישראל שמוכרין אותו בית דין אלא הגנב בלבד. מוכר עצמו כיצד? זה ישראל שהעני ביותר נתנה לו תורה רשות למכור את עצמו. ואין אדם רשאי למכור את עצמו עד שלא ישרא לו כלום ואפילו כסות לא תישאר."

מדוע אסור ליהודי למכור את עצמו לעבד בכל עניין? הגמרא (שם) כותבת, שמכיוון שבני ישראל הם עבדיו של הקב"ה ('עבדי הם ולא עבדים לעבדים'), לכן רק כאשר אין ברירה מותר ליהודי למכור את עצמו לעבד.

השלכה נוספת לכך שבני ישראל עבדים של הקב"ה ולא של בני אדם, מובאת בגמרא בבא קמא (קט"ז ע"ב). הגמרא מביאה דברי רב הפוסק, שמותר לאדם שהשכיר את עצמו לחזור (בתנאים מסוימים) מעבודתו באמצע היום, מכיוון שרק עבד לא יכול לעזוב את עבודתו באמצע, ואילו בני ישראל עבדים רק לקב"ה.

שכיר

אם כן וכפי שראינו בפתיחה, אם אדם בחר להימכר לעבד, הוא יכול לעבוד עד שש שנים ואז יוצא לחירות (אלא אם כן הוא בחר לעבוד עד היובל, שאז רוצעים את אוזנו). בעקבות כך נחלקו הפוסקים, האם מותר לאדם להשכיר את עצמו ליותר משש שנים, או שמא יש בכך עבדות וממילא איסור של עבדי הם, ולא עבדים לעבדים:

א. **המהר"ם מרוטנבורג** (ס' עב) נשאל בדין מלמד שהתחייב בשבועה בתחילת השנה ללמד ילד עד פסח, ולאחר זמן רצה לחזור מההסכם. הנימוק שלו לחזרה מההסכם היה, שאמנם הוא נשבע ללמד, אבל בחתימתו על חוזה השכירות הוא עבר על האיסור שראינו לעיל 'כי לי בני ישראל עבדים, ולא עבדים לעבדים', ולכן השבועה בטילה ממילא (כי אי אפשר להישבע לבטל מצווה).

למעשה המהר"ם דחה את טענתו של המלמד ופסק, שהוא חייב להמשיך ללמד. בטעם הדבר נימק, שאמנם יש לאו דאורייתא להיות שכיר, אבל רק אם אדם חותם על חוזה שכירות לשלוש שנים ויותר, והרי כאן המלמד התחייב ללמד פחות משנה.

מדוע החוזה המקסימאלי הוא שלוש שנים? הרי אדם יכול למכור את עצמו לעבד לשש שנים! המהר"ם בעניין זה מסתמך על הפסוק בפרשת ראה (טו, יח), שעבד עובד את אדוניו 'משנה שכן שכיר עבדך', כלומר פעמיים שני שכיר. עולה מדברי הפוסק, שלמרות שעבד יכול לעבוד שש שנים - שכיר יכול לעבוד מקסימום שלוש (וכן דייקו מפסוק נוסף מישעיהו).

כדברי המהר"ם פסקו להלכה רוב הפוסקים, וביניהם **המרדכי** (ב"מ אות תנט), **הרמ"א** (חו"מ שלג, ג), **הש"ך** (שם) ועוד. **הכנסת הגדולה** (שם) סבר שכן גם דעת השולחן ערוך, שאמנם בשולחן ערוך לא הביא פסק זה, אך מכיוון שבבית יוסף הביא את דברי המרדכי ללא חולק משמע שפסק כמותו, ובלשון **הלבוש** (שם):

"אמרו (הגהות מרדכי) ששום פועל ומשרת ואפילו מלמד אסור לו להשכיר עצמו להיות בקבע שלש שנים, וטעמא משום דהמשכיר עצמו לשלש שנים הוא כמו עבד עברי, דעיקר עבודת עבד עברי אינה אלא לשלש שנים דכתיב גבי עבד עברי כי משנה שכן שכיר עבדך שש שנים, וכתיב מקצה שלש שנים כשני שכיר, שמע מינה שסתם שכיר הוא לשלש שנים."

ב. **החתם סופר** (או"ח, הו) חלק על המהר"ם ורוב הפוסקים וטען, שרק כאשר אדם חותם על חוזה שכירות למשך שש שנים, הוא עובר על הלאו 'עבדי ולא עבדים לעבדים', וכך צידד גם **הרב שטרן** (בצל החכמה ב, פז). כיצד ייפרשו את הפסוק שהביאו המהר"ם?

החתם סופר פירש כדעת **רש"י** בחומש, שכאשר התורה כותבת שעבד עובד 'משנה שכן שכיר', כוונתה לומר שעבד עברי עובד את אדוניו פעמיים, גם ביום (עבודה בשדה וכדומה) וגם בלילה (שרבו מוסר לו שפחה כנענית, ללדת עבדים חדשים), ולא ששנות העבד כפולות משנות השכיר. כך שלשיטתו אין ראייה מהפסוק ששכיר עובד רק שלוש שנים, אך עבודת שש שנים כמו עבד ממש - יש איסור.

ג. גישה שונה לחלוטין, מופיעה בדברי **התוספות** בבבא מציעא (י"ע"א ד"ה כי). הם סברו שאין בעיה להיות שכיר גם לתקופה ארוכה, מכיוון שרק להימכר לעבד, שזקוק לשטר שחרור כדי לצאת לחירות לפני הזמן ותלוי באדוניו יש איסור, אבל שכיר, שיכול לחזור בו באמצע עבודתו ללא שטר שחרור ולא תלות בבעליו - מותר לו להיות שכיר גם לזמן מרובה, ובלשונם:

"כי לי בני ישראל עבדים - נראה לומד שמכל מקום מותר אדם להשכיר עצמו, דדוקא עבד עברי שאינו יכול לחזור בו ואינו יוצא קודם זמנו אלא בשטר שחרור עובר משום עבדי הם."

2. צמצום האיסור

אם כן להלכה כפי שראינו, רוב הפוסקים נקטו שיש איסור לחתום חוזה שכירות על עבודה, בין אם לשלוש שנים ובין אם לשש. אמנם, לפעמים אין ברירה, ובגלל סיבות טכניות או מטעמי נוחות, יש צורך לחתום על חוזה למספר רב של שנים, ודנו הפוסקים בשאלה האם בכל זאת יש מקום להקל במקרים מסוימים:

אפשרות ראשונה: משרת קודש

א. בעבר לא כולם היו יודעים את סדר התפילה מכיוון שלא היו מצויים סידורים, והיה נהוג לשכור חזן לתפילות במהלך השנה או לימים נוראים. **החוות יאיר** (ס' קמ) דן בחזן שחתם חוזה עם קהילה לעשר שנים, אך לאחר מספר שנים קיבל הצעה לחוזה טוב יותר מקהילה אחרת, ורצה לעזוב את הקהילה הנוכחית.

בדומה לטענת המלמד בדברי המהר"ם שראינו לעיל, טענת החזן היתה שהוא חתם על חוזה לעשר שנים ועבר על האיסור 'לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים', כך שהחוזה בטל, שהרי אי אפשר לעשות חוזה שמהווה עבירה. למעשה החוות יאיר דחה את דבריו, וכתב שהוא חייב להישאר עם הקהילה הישנה, למרות שהחוזה נחתם להרבה שנים.

בטעם דחיית דברי החזן צירף החוות יאיר מספר שיקולים, אך הטענה המרכזית בדבריו היא, שהסיבה שאסור לעשות חוזה ארוך טווח הוא, שבני ישראל עבדים של הקב"ה ולא של בני אדם, אך כאשר אדם עובד במשרה של קודש הוא כלל לא עובד לבני אדם אלא את הקב"ה, כך שאין בחתימת החוזה איסור של עבדות. משום כך לשיטתו גם אין איסור על הרבנים הראשיים לחתום על חוזה, למרות שכהונת רב ראשי היא לעשר שנים.

כיצד יתמודד עם דברי המהר"ם שראינו לעיל, שאסר על מלמד לחתום חוזה ליותר משלוש שנים למרות שלכאורה המלמד עובד בעבודת קודש? החוות יאיר תירץ, שהמלמד נוטל שכר בעבור לימוד טעמי המקרא, ולימוד טעמי המקרא לא נחשב עבודת ה', מה שאין כן חזן שמתפלל לפני התיבה שנחשב עובד ה', ולכן גם מותר לו לחתום על חוזה ארוך טווח, ובלשונו:

"ועוד יש לומר דדווקא פועל דהוי ביותר מג' שנים עבד לאדם והוי עבדים לעבדים, ואפילו מלמד דאוסר המרדכי מכל מקום אין היתר בשכר שנוטל רק שכר שימור ופסקי טעמים דאינם מצות ה' ועבדותו יתברך, מה שאין כן החזן שמכבד בקולו ה' מהונו ממה שחננו ומשמח אלוקים ואנשים לא נקרא בכך עבד לעבדים (ועיין הערה¹)."

ב. רוב הפוסקים וביניהם **השבות יעקב** (א, ו), **קצות החושן** (ח"מ שלג, ז) חלקו על דברי החוות יאיר וכתבו, שאין חילוק בין סוגי העבודות, וכשם שלפועל בניין, עורך דין וכדומה אסור לעשות חוזה ארוך טווח, גם לרב, חזן, שוחט או מלמד טעמים אסור לחתום על חוזה יותר משלוש שנים, למרות שמדובר במקצועות קודש והיה מקום לומר שהעובד בהם נחשב עבד ה', ולא עבד לאדם.

הם דחו את דבריו שלימוד טעמים לא נחשב עבודת ה' (ולכן אסר המהר"ם לעשות חוזה ארוך טווח עם מלמד), בעקבות הגמרא במסכת נדרים (לז ע"א) הכותבת בשם רב, שאסור לקחת שכר על לימוד טעמים, מכיוון שמדובר בלימוד דברי תורה, ואין לקחת שכר על לימוד דברי ה' - מוכח שגם למידת טעמים נחשבת עבודת ה', ולמרות זאת פסל המהר"ם את החוזה.

אפשרות שנייה: חופשות

א. סברא משמעותית להקל בעניין עריכת חוזה ארוך טווח, מופיע בדברי **הרב שטרן** (בצל החכמה ב, פז). בחלק מהמקומות בחוץ לארץ, נהוג לשכור אדם, שישמש כרב או שוחט. מכיוון שהקהילה הייתה שוכרת לרב ולמשפחתו מקום מגורים וגם משלמת על כרטיסי הטיסה, היו חותמים איתו על חוזה שלא יעזוב אותם לאחר מספר שנים. הרב שטרן נשאל, האם מותר לחתום על החוזה.

למעשה פסק להקל על פי דיוק בדברי המרדכי, שהאיסור לאדם להיות שכיר ליותר משלוש (או שש) שנים, תקף רק במקרה בו הוא שכיר במשך שנים רצופות ללא הפסק, שבמקרה זה הוא אכן כפוף למעסיקו ויש בכך מימד של עבדות. בזמנינו לעומת זאת, כמעט בכל עבודה יש זמנים של חופשה, ולכן השכירות היא לא למשך שלוש שנים ברצף ואין בה בעיה של עבדות, ובלשונו:

"ועל פי זה נראה לפי עניות דעתי, דלפי הנהוג בזמנינו שכל פועל ושכיר זכאי לתקופה מסוימת של חופש בכל שנה, אין איסור כלל להשכיר עצמו אפילו לזמן מרובה, כיון שבמשך אותה תקופה של חופש הוא אינו משועבד לבעליו כלל. ונמצא גם אם השכיר עצמו לשש שנים, אין כאן השתעבדות בלי הפסק אפילו לשנה אחת."

ב. **החלקת בנימין** (שלג, פה) חלק על דבריו וכתב, שמכיוון שהחופשות כלולות בתוך חוזה השכירות ואין לו את היכולת להחליט בעצמו מתי לצאת לחופשה, נמצא שלמעשה גם בחופשות הוא נחשב משועבד למעסיק, וכמו שפועל נחשב שכיר לשלוש שנים ברצף, למרות שהוא לא עובד בשבתות ובחגים.

אפשרות שלישית: מזון ולינה

קולא נוספת המובאת בדברי **הכנסת הגדולה** (הגהות בית יוסף שלג) היא, שבעבר כאשר שכיר היה הולך לעבוד למספר שנים, הוא קיבל ממעסיקו גם את מקום הלינה והאוכל, לכן הוא באמת נחשב משועבד אליו. בזמנינו, לרוב הפועלים יש בית משלהם, וגם את האוכל הם לא מקבלים מהמעסיק, לכן הם לא נחשבים עבדים גם אם הם חותמים על חוזה ליותר משש שנים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

¹ **הרב עובדיה** (יביע אומר ח"מ ט, ט) הוסיף טעם נוסף שרב לא נחשב עבד לקהילתו גם אם הוא מושכר ליותר משלוש שנים, מכיוון שאדרבה, הקהילה משועבדת לו ולפסיקותיו ולא הוא להם (אלא אם כן הוא שוחט או בודק, שאז דינו כשכיר רגיל). חלק מהפוסקים חלקו על דבריו, וסוברים שגם רב נחשב משועבד, וכפי שכותבת הגמרא בהוריות (י ע"א), שהרב נחשב עבד לקהילתו.

² **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן:** tora2338@gmail.com